

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. І. ФРАНКА

На правах рукопису

Петрів Роман Васильович

УДК 943.6.051/477.8/

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК МІСТ І МІСТЕЧОК СХІДНОЇ
ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХУШ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст.

Спеціальність 07.00.02–історія СРСР

Автореферат
дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата історичних наук

Львів-1991

Робота виконана у відділі суспільно-політичних
рухів Інституту суспільних наук Академії наук України

Науковий керівник:

кандидат історичних наук Стеблій Ф.І.

Офіційні опоненти:

Доктор економічних наук Злупко С.М.

Кандидат історичних наук, доцент Шиян Р.В.

Ведуча організація: Чернівецький державний університет

Захист дисертації відбудеться " 15 " серпня 1992 р.
на засіданні спеціалізованої ради К 068.26.05 з історичних
наук у Львівському державному університеті ім. І. Франка.
/ 290006, М. Львів, вул. Університетська, І, в залі засідань /

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці
університету / м. Львів, вул. Драгоманова, 5 /.

Автореферат розісланий " 13 " серпня 1991 р.

Вчений секретар спеціалізованої ради

кандидат історичних наук, доцент

Ю.А. Киричук

ЛННБ України ім. В. Стефаника

00816039 (R)

ЛННБ ім. В. Стефаника
АН УРСР

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ. Невід'ємним елементом життєдіяльності феодального суспільства були міста.

Надаючи особливого значення містам у феодальну епоху, слід пам'ятати про те, що історію людства завжди вивчають у зв'язку з історією промислу і обміну. У містах створювалися найбільш сприятливі умови для розвитку матеріального виробництва, торгівлі, міжнародних зв'язків та культурного життя. В них розвивалося середньовічне ремесло, нагромаджувалися перші капітали, відбувалися торгівельні зв'язки міст з містами і з всім світом.

В будь-яку епоху міста, розвиваючись, ставали центрами, в яких формувалися внутрішня і зовнішня торгівля.

Історія українського феодального міста досліджена явно недостатньо. Соціально-економічні відносини у містах і містечках України, в тому числі Східної Галичини, кінця XVIII – першої половини XIX ст. взагалі не були об'єктом спеціальних наукових досліджень. Тому вивчення соціальних, економічних, торгівельних, культурних і інших проблем у містах і містечках Східної Галичини у складі Австрійської імперії є актуальним в науковому, практичному і політичному аспектах.

В дисертації досліджуються проблеми міст у період їх занепаду і піднесення.

Обмеження нашого дослідження містами Східної Галичини обумовлене тим, що вона представляла собою окремий господарський регіон, який відрізнявся єдністю і своєрідністю соціально-економічних, демографічних і етнічних процесів, що проходили на рубежі поділів Речі Посполитої.

Вибір хронологічних рамок дослідження / кінець XVIII – перша половина XIX ст. / перехідного періоду від феодалізму до капіталізму, пояснюється перш за все недостатнім вивченням, а також складністю і протиріччям даного періоду, який проявлявся посиленням феодалізму з одного боку, і досить широким розвитком товарно-грошових і капіталістичних відносин – з другого.

Історіографія дослідження проблем розвитку промислів, промисловості і торгівлі міст і містечок Східної Галичини в австрійського періоду не така вже й широка.

Проблемою міст Східної Галичини даного періоду займалися окремі представники української і польської історичної науки.

Історію міст Східної Галичини вивчали польські буржуазні історики і економісти: В. Будзиновський, А. Дерфлеровна, Л. Вайгель, С. Кутшеба, С. Павлонський, Ф. Пестрак, Я. Рутковський, Б. Сокальський і ін.¹ В узагальнюючих і спеціально присвячених містах працях вони розкривали питання цехової організації ремесла, фінансів, релігійні відносини, другорядні явища економічного життя міст і містечок. Минуле міст Східної Галичини у названих авторів працях відбите тенденційно.

Широке коло питань з історії цехів, торгівлі, культури, адміністративного устрою міст Східної Галичини, і особливо розвитку ремесла піднято у працях Е. Веберсфельда, В. Калінки, Б. Фалінського, С. Шнір-Пепловського та ін.² Однак в них не висвітлені питання, характерні для генезису капіталізму.

Помилковим твердженням у своїй основі є концепція М. Герасименка, в якій він описує дуже низький рівень виробництва і торгівлі міст краю, характеризуючи його як сировинний придаток до Австрійської імперії.³

Промисловість міст і містечок Східної Галичини в кінці ХУІІ-першій половині ХІХ ст. активно працювала на внутрішній і зовнішній ринки. Хоч в умовах панщини розвиток міст, їх економіка в цілому й гальмувалася, проте вона не могла зупинити процес розвитку капіталістичних форм виробництва. Внаслідок посилення капіталістичних відносин і розвитку промисловості, у містах сформувалася чітка система внутрішньої торгівлі, яка здійснювалася оптом і роздрібно на великих і малих торгах та ярмарках.

1 *Budzinowski W. Kramka miasta Sambora. Sambor, 1897. S. 82. 66.*
Derfletówna A. Materiały do historii miasta Sambora 1396 - 1795. Lwów, 1936, S. 235. Wajfel Z. Lęczyńska. Katowice, 1877. S. 116. 15a.
Kutrzeba S. Historia ustroju Polsteri w zarysie przedbrzożawli, P. W. Galicya. 1772 - 1915. S. 135. 137. Pahlonowski S. Wielka Władnia i bycie cywilne i wiodni. Lwów. Uniwersytetu 1921. S. 22. 31; Piestrak F. Szkice historyczne z zarys geogr. i polski w czasie przedbrzożawli. Poznań, 1923. S. 270. 275. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

2 *Webberfeld F. Galicya. Lwów, 1901. S. 97. 106. Rutkowski J. Zarys geogr. i polski w czasie przedbrzożawli. Poznań, 1923. S. 270. 275. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.*

3 Герасименко М. П. Аграрні відносини у Галичині в період кризи панщинного господарства. К. "Наукова думка", 1959, С. 19.

Струнка ярмаркова система, побудована на традиціях, відкрила на початку XIX ст. широку перспективу розвитку внутрішньої торгівлі. Досить сказати, що в кінці 20-х на початку 40-х років XIX ст. у містах і містечках Східної Галичини відбувалося щорічно 15540 торгів і 9609 ярмарків.

Докладний аналіз з історії розвитку промислів, цехів, торгівлі, ролі купецького і лихварського капіталу у виникненні передумов капіталізму на Галицькій землі розроблений у працях Я. П. Кіся, Я. Д. Ісаєвича, В. Ф. Інкіна, Ю. М. Гроссмана, Т. М. Брянцевої, Б. М. Паньківа, Р. В. Шиян.¹

Проблема економіки міста для всієї України періоду XVIII - XIX ст. висвітлена у працях І. О. Гуржія, О. О. Нестеренка, Т. І. Дерев'янкіна.²

Зацікавили демографічні процеси, проблеми економічного розвитку міст, а також питання зв'язку міського ремесла з сільським господарством /Я. П. Кісь, В. Ф. Інкін, Я. Д. Ісаєвич, Ю. М. Гроссман, М. Г. Крикун, С. І. Копчак/.

Значно ширше вивчені закономірності виникнення цехів, їх структура і функції, мануфактур на матеріалах Львова, Дрогобича, Кам'яни-Подільського, Луцька другої половини XVIII ст.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ. На основі використаних архівних документів та досягнення радянської історичної науки, виходячи із наукової і політичної актуальності і недостатньої розробки теми, вивчити соціальну і економічну історію міст і містечок Східної Галичини кінця XVIII - першої половини XIX ст. при цьому висвітлюючи:

¹ Кісь Я. П. Промисловість Львова в період феодалізму /XIII-XIX ст./ Вид. Львівського універ. 1968, С. 225-240; його ж: Текстильні мануфактури у Галичині /друга полов. XIX ст./, -// Віс. ЛДУ, Серія Істор. 1967, Вип. 4, С. 74-76; Ісаєвич Я. Д. З історії Дрогобича XVI-XVII ст. - Наукові записки інст. сусп. наук АН УРСР. - К., 1961, С. 25-45; Інкін В. Ф. Нарис економічного розвитку Львова у XVIII ст. Льв., 1959, С. 63-70; Гроссман Ю. М. О ролі цехов во Львові XVI-XVII вв. - В кн. Города феод. России. - М., Наука, 1966, С. 153-159; Паньків Б. М. Про роль купецького і лихварського капіталу у виникненні передумов капіталізму на Галицькій землі /кінець XVI-перша половина XVIII ст./ // Істор. народ. госп. та економіч. науки УРСР. - 1980, Вип. 14, С. 60-66; Шиян Р. В. Торгівельні зв'язки міст Руського і Белзького воєводств з Росією в XVI-XVII ст. // Віс. Льв. універс. Серія Іст. Вип. 22, С. 61-66.

² Гуржій І. О. Зародження робітничого класу України. Держполітвидав УРСР, 1958, К., С. 5-159; Нестеренко О. О. Розвиток промисловості на Україні. Ч. I /Ремесло і мануфактура/. К., 1959, С. 86-200. Дерев'янкін Т. І. Промисловий переворот на Україні. Вид. "Наукова думка". К., 1975, С. 35-125.

- кількість і характер міст, містечок, їх чисельність і національну структуру, соціальний стан міського населення;
- становище і класову боротьбу міського населення;
- розвиток міського ремесла, промислів, мануфактур, фабрично-заводської промисловості, їх галузеву структуру, подальший суспільний поділ праці, генезис капіталізму;
- стан і розвиток внутрішнього ринку і участь міст Східної Галичини у зовнішній торгівлі, поширення купецького капіталу, торгівлі і їх роль у розоренні дрібних товаровиробників, нагромадження грошових ресурсів для розвитку капіталістичного способу виробництва.

Крім того, важливим є аналіз співвідношення феодально-панщиняних і капіталістичних відносин у соціальному і економічному розвитку міст і містечок досліджуваного періоду.

Вивчення всіх проблемних питань дисертації дозволило отримати чітку картину економічного розвитку міст Східної Галичини, виділити в ній спільне, характерне для всієї Австрійської імперії, виявити місцеві особливості становлення капіталістичного способу виробництва з специфічними рисами, розкрити роль міст і містечок у загальному процесі розвитку краю.

ДЖЕРЕЛЬНОЮ БАЗОЮ дисертації стали документальні матеріали архівів Львова, Івано-Франківська, Тернополя, Дрогобича, Києва.

Основну групу джерел склали матеріали Центрального державного історичного архіву України в м. Львові / книги магістратських актів Белзи, Бродів, Бучача, Бережан, Богородчан, Болехова, Буська, Городенки, Жидачова, Дрогобича, Жовкви, Збаража, Золочева, Заліщик, Золотого Поток, Кам"янка - Струмилової, Калуша, Косова, Кут, Львова, Перемишля, Любачева, Стрия, Станіслава, Снятина, Самбора, Яворова /, Державного архіву Львівської області / ДАЛО /, рукописних відділів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН України, Наукової бібліотеки Львівського державного університету ім. Івана Франка, а також архівів бібліотек Австрії і Польщі.

Збереглися також протоколи магістратів Станіслава, Стрия, Самбора, Снятина, Жовкви, Львова, Мостиськ, в яких виявлені окремі матеріали, що деталізують обставини міських подій. В цілому зміст магістратських книг різний: протести, скарги, привілеї цехів і міст, спори між міськими жителями, демографічний облік помість відданих у застав, в оренду, реєстрація податків, облік фінансових прибутків і видатків, внутріцехові відносини, матеріали про соціальні конфлікти і класову боротьбу міського населення, торгівлю...

Різні за походженням і цінні за змістом матеріали знайдені у складі фондів латиґундій / зокрема Ляницкоронських / і в складі колекцій Козловського, Чоловського, Шнайґдера, Лблонських /БР ЛНБ АН України /.

Велику групу використаних матеріалів складають акти Зовківського, Золотого Поток, Калуського, Коломийського, Львівського, Перемишльського, Самбірського і інших міських судів, які знаходяться в ЦДІА України у м. Львові /Ф.5, 10, 17, 19, 23 /. Вивчено рід актових книг, в яких зберігаються привілеї надані королівським містам, сеймові постанови про податки і повинності міського населення, боргові зобов'язання тощо.

У міських актах виявлено 79 інвентарних записів приватновласницьких міст, в яких відбиті кількість, етнічна і соціальна структура міського населення, землеволодіння, наявність промислових підприємств, прибутки від торгівлі.

Окремий фактичний матеріал є в оригіналах і копіях королівських привілеїв, в яких визначені повинності міського населення і адміністративний устрій міст /Ф.131 /.

Дані про маєтності шляхти, монастирів, церков, костьолів, дарчі грамоти, копії і оригінали контрактів і інші документи використані із фонду " Галицька фінансова прокуратурія " /Ф.159/.

Найбільшу групу використаних документів складає фонд " Галицьке намісництво " / Ф.146 /. В цих документах висвітлений найбільш чіткий і повний економічний розвиток міст і містечок Східної Галичини досліджуваного періоду. В дисертації використані також документи про шляхетські маєтки на території Руського, Волинського, Подільського воєводств / Ф.134/, фонду " Львівська митрополицька греко-католицька консисторія " /Ф.201/, матеріали про діяльність Василіанських монастирів /Ф.648/.

Важливим джерелом для вивчення економічних і торгівельних зв'язків міст Східної Галичини стала велика група документів Львівського магістрату / Ф.52 /, яка зберігається у ЦДІА України у м. Львові. Це митні фінансові книги міської каси, в яких зафіксовані прізвища купців, назви міст з якими велася торгівля, асортимент і кількість імпортованих і експортних товарів, які концентрувалися на місцевих ринках і базах. Ці документи допомогли виявити міста, держави, з котрими Східна Галичина вела інтенсивну торгівлю, вивчити асортимент товарів і масштаби торгівельних операцій.

Окрему групу складають статистичні джерела і преса, в яких висвітлені статистичні дані про розвиток промислів, різних галузей промисловості, торгівлі тощо.

В дисертації використані опубліковані в різний період джерела. В радянський період видані фундаментальні збірники документів, в яких відображений господарський розвиток України в цілому і Східної Галичини зокрема, а також історія Львова в документах.

При вивченні, аналізі і використанні як архівних, так й опублікованих джерел, дисертант врахував їх тенденційність і класову направленість, критично підходив до їх змісту.

НАУКОВА ПОВИЩЕНА роботи визначається комплексним дослідженням соціально-економічного розвитку міст Східної Галичини кінця ХІІІ – першої половини ХІХ ст., в якій розкривається характер міст, соціальна диференціація і національний склад населення, густина міського населення і національно-визвольна боротьба. Ряснені і прослідковані розвиток промислів, мануфактур, фабрично-заводської промисловості з широким застосуванням парових машин англійського і італійського виробництва, введенням нових умов праці, удосконалення технології виробництва, злиття торгового капіталу з промисловим і державним капіталом у процесі розвитку капіталістичних відносин. Розкрито становлення професійного складу робітників, зв'язок ремесла з іншими галузями виробництва, поширення промислів і промислових центрів, їх економічна суть, а також зародження і ріст пролетаріату Східної Галичини.

Поряд з загальними явищами, дисертант виявив специфічні риси розвитку міст і містечок Східної Галичини в умовах панування Австрійської імперії: – спочатку досліджуваного періоду дещо спільний економічний розвиток міст і генезис капіталізму; – з 20-х років ХІХ ст. інтенсивний розвиток у містах багатогалузевої промисловості на капіталістичній основі.

ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ. Дослідженні матеріали можуть використовуватися при написанні історії України, народного господарства, у лекційних курсах вищої школи, у програмах з історії України для середньої та середньо-спеціальної школи, краєзнавчій роботі.

СТРУКТУРА ДИСЕРТАЦІЇ : вступ, чотири розділи, висновки, додатки у вигляді списку використаної літератури і джерел, ловідкового матеріалу і карти.

ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ. У вступі обґрунтовано вибір теми, її актуальність і наукове значення, зроблений огляд літератури, дана характеристика джерел, сформульовані мета і завдання дослідження, проведений аналіз літератури і джерел.

У ПЕРШОМУ РОЗДІЛІ - "Економічні і політичні умови розвитку міст і містечок Східної Галичини кінця ХІІІ - першої половини ХІХ ст." зроблена загальна характеристика міст і містечок Східної Галичини у складі Австрійської імперії, їх класифікація, адміністративний устрій, соціально-національна структура місь-кого населення, їх чисельність.

На соціально-економічний і політичний розвиток імперії Габсбургів в цілому і Східної Галичини зокрема, як і інших держав Європи, в кінці ХІІІ - першій половині ХІХ ст. безпосередньо впливали великі події європейської історії: промисловий переворот в Англії і Велика французька революція, довготривалі наполеонівські війни, протиріччя між європейськими державами у зв'язку з поділом Речі Посполитої та ін.

Крім загальних факторів, котрі впливали на соціально-економічний розвиток міст і містечок Східної Галичини, були й специфічні, які впливали із самої суті перехідного періоду від феодалізму до капіталізму - природні умови, фінансова криза, грошові реформи, кон'юнктура, стихійні лиха /часті пожежі у містах, неврожайність і масовий голод 1764-1787, 1813-1815, 1845-1847 років, епідемії холери та ін./ . Однак, навіть в тих надзвичайно важких соціально-економічних умовах, міста і містечка Східної Галичини все ж таки розвивалися.

Реформи, які проводилися урядом Австрійської монархії в кінці ХІІІ ст., хоч носили колоніальний характер, в значній мірі позитивно сприяли розвитку міст Східної Галичини.

За територіальним поділом Східна Галичина в кінці ХІІІ ст. була поділена на 18 округів, але зі зміною на початку ХІХ ст. класифікації міст, вона поділялася на 12 округів, в яких нараховувалося 311 міст і містечок.

Адміністративно - правові відносини у містах Східної Галичини будувалися на основі магдебурзького права. Але із магдебурзького права вибравалися тільки ті положення, принципи яких сприяли місцевим соціально-економічним умовам і співвідношенню класових сил, вони також підкріплювалися урядовими декретами, які не суперечили загальному розвитку міст.

Кінець ХІІІ - перша половина ХІХ ст. відзначаються значним приростом міського населення, густина якого у другій чверті ХІХ ст. досягла 98 - 99 чол. на один кілометр квадратний.

У містах і містечках Східної Галичини, крім основного населення - українців, проживали євреї, німці, австрійці, польки, чехи, словаки, угорці, молдавани, караїми, вірмени. Серед міського населення виділялися такі соціальні групи: патриції, бюргерство, плебеї. Національна структура міського населення протягом досліджуваного періоду зберігалася більш - менш стабільною.

У ДРУГОМУ РОЗДІЛІ ДИСЕРТАЦІЇ - " Становище і класова боротьба міського населення Східної Галичини " - відбита характеристика соціальних умов життя трудового народу міст і містечок, який експлуатувався Австрійською монархією. Важким тягарем для міського населення були податки, які дуже швидко зростали. В кінці ХІІІ ст. існували такі види податків: ґрунтовий, домовий, димовий, заробітковий, становий, "чоповні", монополійний, тютюновий, податок на сіль, а на початку ХІХ ст. додався ще штемпельний податок на товари місцевого виробництва, християнський, єврейський, різноманітні мита тощо.

В першій половині ХІХ ст. загострилася боротьба міського населення Східної Галичини проти багатой міської верхівки.

Боротьба міського населення тісно пов'язувалася з селянським антифеодалним рухом, який систематично підтримувався польськими революціонерами. Проникаючи в саму гущу міського населення, польські революціонери проводили найактивнішу антиурядову агітаційну роботу. Один із таких прикладів, який характеризує безпосередню участь польських революціонерів, заріксований 25 червня 1809 року в м. Сокалі, де був заарештований польський політичний діяч Кричковський за антиурядову агітацію серед міського населення.¹ В той же самий час відбувалися масові антиурядові виступи і рухи на соляних копальнях Болахова, Богородчан, Дрогобича, Калуша, Косова, Солотвина, Жидачева, Старої Солі. Робітники цих копалень вимагали покращення умов праці та підвищення заробітку. Міська урядова верхівка налякана масовим рухом, посилюючи охорону прикордонної зони і ввела 1812 року додатково три корпуси війська у міста Східної Галичини.

¹ ЦДІА України у м. Львові. Ф. 146, Оп. 7, Од. зб. 371, л. 4423, с. 109.

У розділі дисертації висвітлена характеристика агітаційної антиурядової діяльності серед міського населення Бережан, Булача, Збаража, Козови, Скали, Скалата, Тернополя, Тереховлі, Підгаєць, Монастириськ, Чорткова, яку провадили 1835 року брати - революціонери Мариновські, закликаючи до непокори міським властям.¹

На ці події солотвинські солеварі відгукнулися 24 червня 1835 року виступом, вимагаючи покращення умов праці, підвищення заробітної плати, демонстративно не вийшли на роботу.²

Широкий розголос отримали виступи вчителів Шнайдера і Свободи в Снятині і Городенці / 1835 р./, котрі вимагали введення української мови у школах і фінансів для їх розвитку. Такі ж виступи мали місце і в місті Стрий, де вчителі Дреслер, Мазуркевич, Сухопара виступили 28 серпня 1835 року на засіданні крайового Станового сейму з вимогою введення української мови в школах,³ за що були заарештовані.

В документах за 1835 рік нами виявлено 148 міст і містечок, в яких відбувалися антиурядові, революційні виступи, закликами яких була спільна боротьба міського і сільського населення проти панщини у Східній Галичині.

Значний внесок у боротьбу проти панщини у Східній Галичині і пропаганди передових ідей внесло суспільно-культурне об'єднання "Руська трійця", яке сформувалося на початку 30-х років XIX ст.

Революційні події 1848 року в Західній Європі знайшли великий відгук і підтримку в Східній Галичині. Революція сприяла піднесенню боротьби народних мас за ліквідацію панщинного ладу і абсолютизму, за своє соціальне і національне визволення.

Великий відгук отримало збройне повстання міських робітників Львова 1-2 листопада 1848 року.

В ході революції на арену політичної боротьби вперше виступив пролетаріат міст і містечок Східної Галичини.

Викладення ходу подій 1848 року і їх значення для подальшої долі краю завершує розділ.

ТРЕТІЙ РОЗДІЛ - "Розвиток ремесла, мануфактурного і фабрично-заводського виробництва у містах і містечках Східної Галичини" - найголовніший у висвітленні проблеми. В ньому викладена

¹ Там же. Ф. 146, Оп. 7, Од. зб. 2101, С. 7 - 25.

² Там же. Ф. 146, Оп. 7, Од. зб. 2101, С. 50 - 83.

³ Там же. Ф. 146, Оп. 7, Од. зб. 2101, С. 84 - 90.

характеристика ремісничого, мануфактурного і фабрично-заводського виробництва перехідного періоду від феодалізму до капіталізму.

В кінці ХУІІІ ст., в умовах економічного піднесення Східної Галичини, міста стали значними центрами ремісничого виробництва, торгівлі, культурного і політичного життя. Наше дослідження дає право стверджувати про те, що інтенсивний розвиток ремесла у містах і містечках Східної Галичини розпочався вже в кінці ХУІІІ ст., і, особливо в першій половині ХІХ ст. В 260 містах і містечках, про які збереглися документи, що дають найбільш вичерпну характеристику їх соціального, економічного та культурного життя, 1823 р. нараховувалося 59901 ремісник, але ця цифра може бути збільшена при тій умові, що на одного майстра припадало по 2-5 підмайстрів і 2-5 учнів, тоді, звичайно, можна допустити, що кількість ремісників складала 25,3 %, а якщо додатково врахувати ще членів їх сімей то - 30 -35 % від загальної кількості міського населення.¹ Варто наголосити на те, що розвинуте цехове ремесло в цілому на початку ХІХ ст. мало тенденцію до спаду. Основною причиною зниження рівня значення цехів стала конкуренція, яка поширювалася з боку фабрик і заводів, цехове виробництво з якими не могло вже справитись через недоступність реалізації продуктів виробництва на далеких ринках, вимоги яких швидко зростали.

Отже, втрачаючи своє локальне значення і основну функцію, цехове виробництво вступило в конкуренцію, перетворюючись хіба що у мануфактуру, розвивалось на основі кооперації.

Внаслідок розвитку у містах і містечках Східної Галичини мануфактурного, фабрично-заводського виробництва, яке забезпечувало значно більший об'єм товарів при менших витратах, кількість самодіяльних ремісників 1844 року скоротилася на 47,2 %.

Конкуренція розорювала ремісників, які, потрапивши під владу приватного капіталу, перетворювалися у вільнонайманих робітників, тим самим вони забезпечували міські підприємства дешевою робочою силою.

Прослідковуються також випадки перетворення цехових майстрів у підприємців - капіталістів у містах: Болехів, Бережани, Броди, Львів, Стрий, Тернопіль.

Товарно-грошові відносини в кінці ХУІІІ ст. включалися у міські промисли і мануфактури, сприяли інтенсивному розвитку виноробного, горілчаного, паперового, скляного, фаянсового, залізобробного,

¹ ДНБ ім. В. Стефаника АН України. ВР. " Тека Шнайдера ". Ф. 13-15 /Промисли/.

деревобробного, мукомельного та інших галузей виробництва.

На основі дослідженого матеріалу дисертант прийшов до висновку, що промисли у містах і містечках Східної Галичини за своєю економічною суттю були капіталістичними. Переважна більшість промислів з 20- років XIX ст. перетворювалася у мануфактури і фабрики. Замість води і механічного способу виробництва вони застосовували парові двигуни.

Багато купців - капіталістів єврейського і окремі українського походження вкладали великі капітали у будівництво нових фабрик і заводів, розвиток яких підтримувався злиттям торговельного капіталу з промисловим і державним капіталом.

Важливе місце в економіці міст Східної Галичини займало власне машинобудування, яке з середини 30- початку 40- років XIX ст. вишло на рівень стабільного розвитку, застосовуючи на фабриках і заводах парові машини.

У розділі висвітлено територіальне розміщення, рівень розвитку засобів виробництва, організацію, технологію і розміри виробництва, кількість робітників на підприємствах мануфактурного, фабрично-заводського типу.

Робітники міст і містечок Східної Галичини 1844 року склали 63,2 % від всього міського населення.

Тенденція економічного розвитку європейських країн, втягуючи Східну Галичину на шлях капіталізму, поступово підривала підвалини феодално-панщинного ладу, який в 40-х роках XIX ст. потрапив у кризову сталію, що в кінцевому результаті привело 1848 року до буржуазно-демократичної революції в Австрійській імперії і скасування панщини у Східній Галичині.

У ЧЕТВЕРТОМУ РОЗДІЛІ - " Торговля міст і містечок Східної Галичини " - віддзеркалені внутрішні і зовнішні торговельні зв'язки міст, роль купецького і лихварського, банківського і приватного та державного капіталу в процесі розвитку капіталізму.

Знутрішня торгівля, ставши важливим показником економічного розвитку краю, зосереджувалася на щорічних ярмарках і щотижневих торгах. Значну роль у розвитку внутрішньої торгівлі відіграв територіальний поділ праці, який формував спеціалізовані господарські мікрорайони. Знутрішня торгівля міст, звичайно, гальмувалася всякими обмеженнями / мита, дорожні збори, штемпелювання товарів місцевого виробництва та ін. /.

Внутрішній ринок за своїми масштабами і об'ємом в декілька разів перевищував зовнішній і відіграв головну роль у розвитку товарного виробництва.

Розвиток міст і містечок в кінці ХУІІ - першій половині ХІХ ст., ріст товарних відносин розширювали географію зовнішньої торгівлі, основну роль в якій відіграли міста: Львів, Броди, Станіслав, Снятин, Коломия, Тернопіль.

В даному розділі велика увага приділена розвитку транзитної торгівлі, яка розвивалася безпосередньо у тісному контакті з Україною і Росією. Розширенню географії торгівельних шляхів Східної Галичини сприяло відкриття 1802 року австрійської контори і перевалочної бази в Одеському порту, які спеціально призначалися для торгівлі транзитними товарами з країнами Заходу і Сходу.

Відкриття цієї бази дозволило урядам Австрійської імперії і Росії видати 1806 року спільний, спеціальний закон про транзитні торгівельні шляхи. Крім традиційних торгівельних сухопутних шляхів, був визнаний водний по ріці Дністер.

Торгівельні зв'язки з Німеччиною, Францією, Англією, Італією, Австрією, Польщею, Бельгією і іншими країнами Західної Європи, Східна Галичина здійснювала їх через Гданьськ. Частина імпортованих товарів під час транспортування залишалася у містах краю, а у транспортні потоки все більше включалися різні види продукції місцевого міського виробництва.

Постійну торгівлю міста Східної Галичини вели з Балканами, куди вивозилися товари місцевого виробництва: шкура, сав'ян, хутро, сукно, поташ, скло, фарфор, селітра, папір, горілка, пиво, тютюнові вироби, дерево, дерев'яні готові будинки, колеса, брочки, мило, фарба, сіль, технічна і медична література, парові двигуни, продукти сільського господарства.

Архівні документи стверджують, що на зовнішній ринок поступала товарна продукція не тільки міського виробництва, але й в значній кількості фільварків краю, оскільки внутрішній ринок не спроможний був її спожити. Продукція сільського виробництва, і головним чином, велика рогата худоба, коні продавалися на ярмарках Австрії, Прусії, Польщі, Угорщини. Імпорт був підпорядкований як індивідуальним, так й виробничим вимогам.

В 1844 році імпорт Східної Галичини складав 6128423 зол. ринських, а експорт промислових товарів місцевого виробництва і транзитних, а також сільського виробництва склав 9551241 зол. рин., то 1845 року експорт без транзитних товарів склав 8809376 зол. рин. Наведені цифри говорять про те, що об'єм зовнішньої торгівлі Східної Галичини був порівняно високий. Експорт перевищував імпорт. Але це не означало, що уряд Австрійської імперії провадив цілеспрямовану політику у зовнішній торгівлі з метою захисту інтересів краю. Однак значна частина асигнування від зовнішньої і внутрішньої торгівлі виділялася для розвитку міст, містечок, промислових підприємств і сільського господарства.

Головна роль у зовнішній торгівлі кінця ХУІІІ – першої половини ХІХ ст. належала торгівельному населенню Львова, Бродів, Бережан, Болехова, Богородчан, Дрогобича, Жовкви, Золочева, Коломиї, Калуща, Перемишля, Станіслава, Снятина, Самбора, Стрия, Рогатина, Тернополя, Бучача, Чорткова, Яворова.

У ВИСНОВКАХ ДИСЕРТАЦІЇ підведені підсумки дослідження. Зібраний і проаналізований матеріал у дисертації дозволяє зробити висновки про те, що міста і містечка Східної Галичини в кінці ХУІІІ – першій половині ХІХ ст. пройшли складний шлях економічного і соціального розвитку, на якому періоди спаду чергувалися з періодами піднесення.

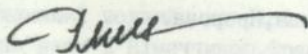
Кінець ХУІІІ ст. для Східної Галичини в цілому позначився значним ростом промислового виробництва, розширилася нова його форма – капіталістична мануфактура.

Промисловість міст і містечок Східної Галичини у першій половині ХІХ ст. працювала в основному на капіталістичній основі виробництва з широким використанням парових машин.

Вихід Східної Галичини до середини ХІХ ст. на рівень економічного розвитку в умовах капіталістичних відносин і вхід її до європейського ринку дозволяє поставити питання про сумнівність твердження в історичній літературі тези про сировинний придаток та колоніальний характер економіки краю у складі Австрійської імперії, а скоріше навпаки, що це був край порівняно високого економічного розвитку в умовах панщини, який фактично розпочався у першій чверті ХІХ ст.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ
викладені у таких публікаціях:

1. Економічний розвиток Галицького Поділля кінця ХУІІ - першої половини ХІХ ст. Кам"янець-Подільський, 1985, - С.48-50. Тези доповідей УІ - ої Подільської історико-краєзнавчої конференції.
2. " Ой на ринку, в кам"яниченьці.... " Зовтень, 1987, № 1, С.91-95.
3. Економічний розвиток міст і містечок Прикарпаття кінця ХУІІ - першої половини ХІХ ст. Івано-Франківськ, 1987, - С. 67-68. Тези обласної науково - практичної конференції, присвяченої 325 - річчю заснування міста Станіслава / Івано-Франківська/.

Зп. АСУС тир. 60

Підписано до друку 11.12.91, формат паперу 60x84 ^{1/16}, об'єм - 1.0 л. арк.

Відділ оперативної поліграфії СУС, м. Івано-Франківськ, вул. Панфіловичів, 6.

466855

AB 25.434
AB 25.434

~~4/3~~